

AVOCATUL DIONISIE PĂȘCUȚIU DESPRE SITUAȚIA LUI AVRAM IANCU (CU UN AN ÎNAINTE DE MOARTEA LUI)

Antonio Faur*

Abstract: *The magazine „Familia”, which was published first in Budapest and then in Oradea in the second half of the 19th century, by its founder, owner and editor Iosif Vulcan, included several articles regarding the hero of the Romanian revolution of 1848 in Transylvania, Avram Iancu. We now present a correspondence sent by lawyer Dionisie Pășcuțiu to „Familia” at the beginning of September 1871, published in no. 36–37 of the journal. In the first part of his correspondence, D. Pășcuțiu recounted his chance encounter, in Hălmagiu, with Avram Iancu. In the second part, he proposed a national subscription to make sure that Iancu, who was living very poorly from day to day, received an adequate care, which he fully deserved, taking into account the role he had played during the 1848 revolution. Unfortunately, Pășcuțiu’s initiative had no echo and no consequences. In the end of the study, we edit the little known correspondence sent in September 1871 by Dionisie Pășcuțiu to Iosif Vulcan, editor of „Familia” from Oradea.*

Keywords: Dionisie Pășcuțiu, Avram Iancu, Iosif Vulcan, „Familia”, Oradea, 1871.

Evenimentele istorice majore și protagoniștii lor constituie și vor constitui obiectul unor restituiri permanente, prin apelul la surse necunoscute sau la noi interpretări. În 2024 s-au împlinit două sute de ani de la nașterea celui numit de conaționalii săi, datorită rolului de lider al revoluției din Munții Apuseni, „regele munților”, Avram Iancu. Prin urmare, atenția cercetătorilor și istoricilor, ca și a pasionaților de istoria modernă a românilor, ori de istorie în general, se concentrează pe recuperarea unor noi aspecte din viața și activitatea eroului național. În acest sens, am întreprins anumite cercetări în presa culturală din Oradea, referitoare la personalitatea lui Avram Iancu.

În revista „Familia”, care a apărut mai întâi la Budapesta și apoi la Oradea, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, având ca fondator, proprietar și redactor pe omul de cultură Iosif Vulcan, au fost publicate mai multe articole referitoare la eroul revoluției române din Transilvania. Printre articolele despre Avram Iancu, publicate de revista „Familia” a lui Iosif Vulcan, înainte de moartea eroului (survenită în septembrie 1872), se numără și unul extrem de interesant, semnat de Dionisie Pășcuțiu, asupra căruia ne vom opri cu această ocazie.

* Prof. univ. dr. hab., Facultatea de Istorie-Geografie, Universitatea din Oradea; ID ORCID: 0000-0002-3793-6975; e-mail: antoniofaur@yahoo.com; afaur@uoradea.ro

Readucem, deci, în actualitate o corespondență trimisă redacției „Familiei”, la începutul lunii septembrie a anului 1871, cu o continuare în numărul următor¹, de către avocatul Dionisie Pășcuțiu, în care relatează despre întâlnirea sa întâmplătoare, în localitatea Hălmagiu, cu Avram Iancu. În partea a doua a corespondenței sale, Dionisie Pășcuțiu propunea să se facă o subscripție națională, pentru a i se asigura lui Avram Iancu, ajuns fără nicio avere și care trăia de azi pe mâine, o îngrijire adecvată, pe care o merita deplin, ținând cont de rolul jucat de acesta în timpul revoluției de la 1848. Soluția propusă de către el, aceea de a se aduna bani pentru a i se asigura o cazare, pentru că se temea că Iancu nu mai avea mult de trăit, n-a avut însă vreo urmare. Din păcate, așa cum se știe, nu s-a întreprins nimic în acest sens, de către apropiații și foștii tovarăși de acțiune din timpul revoluției sau altcineva.

O poziție critică vis-a-vis de situația lui Iancu a avut-o prietenul din copilărie al lui Iancu, Iosif Sterca Șuluțiu, conștient de faptul că eroul de la 1848 merita recunoștința națiunii sale. Fondatorul „Familiei”, Iosif Vulcan, a propus, la moartea sa, să i se ridice un monument, la care să vină toți românii în pelerinaj. Rămâne o datorie de conștiință aceea de a menține vie memoria lui Avram Iancu, ceea ce facem și prin acest articol.

Înainte de a relata aspectele relevante din corespondența amintită, considerăm necesar să oferim unele informații despre autorul acesteia, Dionisie Pășcuțiu (1825–1902).

S-a născut în comitatul Arad, în comuna Buteni, și a urmat studiile secundare la Oradea și cele teologice la Târnăvia². Biografia lui este, în perioada următoare, legată de Bihor, unde a trăit și profesat mai mulți ani. Cariera sa a urmat un curs ascendent, fiind hirotonisit, imediat ce a terminat studiile, preot greco-catolic (1849) și numit profesor de limba română la gimnaziul din Beiuș, transformat în 1851 în gimnaziu superior³.

La începutul anului 1853 a fost transferat la Oradea. Despre el, Vasile Vartolomei scria că „avea toate calitățile, căci era un profesor erudit, autor al unei *Gramatici române*⁴ [și al lucrării] *A román (oláh) nyelv eredete*⁵, în limba maghiară, operă de 296 de pagini, scrisă în spiritul corifeilor Școlii Ardelene, cu tendința de a combate mai ales părerea curentă atunci, că limba română ar aparține familiei limbilor slave”⁶.

¹ Dionisie Pășcuțiu, *Avramu Iancu. Starea lui de acuma și visiunile sale* (I), „Familia”, nr. 36 din 5/17 septembrie 1871, p. 422–423; *Ibidem* (II), „Familia”, nr. 37 din 12/24 septembrie 1871, p. 434–435.

² Dumitru Tomoni, *Dionisie Pășcuțiu (1825-1902) (Contribuții la cunoașterea lui)*, „Arca”, revistă de literatură, eseu, arte vizuale, muzică, nr. 1–2–3, Arad, 2017, p. 131–138.

³ Viorel Faur, *Contribuții la cunoașterea istoriei Bihorului*, vol. I, Oradea, Edit. Muzeului Județean Bihor, 1970, p. 5–12.

⁴ Dionisie Pășcuțiu, *Magyar román nyelvtan*, Oradea, 1855.

⁵ Pășcuțiu Dénes, *A román (oláh) nyelv eredete*, Lugoj, Traunfellner Károly Könyvnyomdája, 1892.

⁶ Vasile Vartolomei, *Mărturii culturale bihorene*, Cluj, 1944, p. 79.

Publicarea recentă a unor documente din fondurile Episcopiei Greco-Catolice de Oradea ne permite să identificăm cauza transferului lui Dionisie Pășcuțiu, în anul 1853, de la gimnaziul din Beiuș la gimnaziul premonstratens din Oradea⁷. În anul 1852 s-a aflat că, în timpul orelor de curs, a manifestat câteva luări de poziție împotriva regimului neoabsolutist, ceea ce l-a determinat pe directorul gimnaziului superior din Beiuș, Georgiu Vlaș, să întreprindă o cercetare disciplinară asupra lui Dionisie Pășcuțiu, de teama repercusiunilor care ar fi putut avea loc împotriva instituției conduse de către el. În prima zi a anului 1853 au fost trimise mai multe *declarații* ale unor elevi din clasa a VIII-a, cu privire la afirmațiile profesorului Pășcuțiu, acuzat de „călcata fidelitate către înalta dinastie”, în care susțineau că acesta că s-ar fi exprimat în felul următor: „acum poporul e subjugat și domnitorul, după placul său, face toate”⁸. Mărturiile acestea demonstrează faptul că tânărul profesor de limba română era animat de idealurile pașoptiste și încerca să insuflă și elevilor săi un spirit de libertate. Pentru a evita consecințele neplăcute care puteau surveni, adică „reacția dură a autorităților”, directorul insista pentru mutarea sa în altă parte⁹.

Astfel că, Pășcuțiu este transferat la gimnaziul premonstratens din Oradea, unde va ocupa postul de profesor de limba și literatura română. Tot acum a fost numit și președinte al „Societății de lectură a junimii române studioase la Academia de drepturi și arhigimnaziul din Oradea Mare”, înlocuindu-l pe Alexandru Roman, care a plecat, câteva luni mai târziu, în octombrie 1853, la Viena, pentru „a face cursul menit pentru profesorii gimnaziali”¹⁰. Mergând pe urmele lui Alexandru Roman, predecesorul său la conducerea „Societății de lectură” are inițiativa de a tipări un almanah anual¹¹.

În anul 1861, însă, datorită unor neînțelegeri cu episcopul Vasile Erdelyi, Dionisie Pășcuțiu renunță la catedra de limba și literatura română, după ce renunțase și la conducerea „Societății” în 1858, iar cursul vieții sale se schimbă radical. Urmează facultatea de drept, devenind avocat, în locul său natal, comuna Buteni, din comitatul Arad, situată în depresiunea Zărandului (unde lui Avram Iancu îi plăcea să-și petreacă timpul în ultimi ani de viață).

De aici se va muta în Făget (comitatul Timiș), în anul 1881. Și în această perioadă și-a urmat pasiunea dintâi, preocupările filologice, unde se poate spune că a excelat, publicând în 1892, la Lugoj, lucrarea fundamentală *Originea limbii române valahe (A román/oláh nyelv eredete)*, dedicată memoriei lui Petru Maior.

Peregrinările sale îl vor duce în cele din urmă și în Ungaria, unde va muri în 1902.

⁷ Viorel Faur, *Cercetarea disciplinară a profesorului bihorean Dionisie Pășcuțiu (1853) pentru ideile sale antihabsburgice. Documente inedite*, „Cele trei Crișuri”, nr. 3–4, 1996, p. 3.

⁸ *Ibidem*, p. 3.

⁹ *Ibidem*, p. 3.

¹⁰ Viorel Faur, *Societatea de lectură din Oradea, 1852-1875. Studiu monografic*, Oradea, 1978, p. 57. Alexandru Roman a fost primul membru din Bihor al Academiei Române (membru fondator ales în 1866, al Societății Literare române, devenită, ulterior, Academia Română).

¹¹ *Ibidem*, p. 57.

Ceea ce ne interesează, cu această ocazie, din biografia lui Dionisie Pășcuțiu, este faptul că, în perioada cât locuia la Buteni, a întreprins o călătorie, se pare în scop profesional, unde s-a întâlnit cu un anume Ioan Sida, la un restaurant din Hălămagiu (Zărand), pentru unele afaceri, moment în care, în acel restaurant (*ospeterie*), a intrat inopinat Avram Iancu:

„De odată éca [iaca]¹² ușa se deschise mereu; eu îndreptai ochii cătră ușa deschisă, și zării omulu cari o deschise; el eră învelitu în stremtie [zdrențe], de susu pana diosu [jos]. Domnulu casei se scolă delocu [pe loc] și prindiendu-me [prinzându-mă] de mână, aretă cătră el, dicându-mi [zicându-mi]:

– Am onóre a-ți prezenta pe Avram Iancu !

Ce simtire me cuprinse la cuvintele aceste, și la vederea nefericitului erou, nu potu să spunu, nici condeiu n-am să o descriu [s.n. – A.F.]”¹³.

Dionisie Pășcuțiu l-a invitat la masă pe Avram Iancu, având astfel posibilitatea de a-l examina cu atenție, pentru a-și face o idee despre starea lui fizică și psihică. Surprins de aspectul celui pe care-l considera un *erou al românilor* și profund impresionat, el și-a pus niște întrebări importante, despre cum a ajuns în starea aceasta și ce poate fi făcut pentru el. Pentru a înțelege importanța gestului avocatului Pășcuțiu este important de precizat că întâlnirea a avut loc exact cu un an (la 2 septembrie 1871) înaintea morții lui Avram Iancu (survenită la 11 septembrie 1872), adică atunci când încă mai era timp pentru a se putea întreprinde ceva pentru Iancu.

Spre lauda lui, Dionisie Pășcuțiu nu s-a mulțumit doar la a constata o stare de fapt, ci a luat imediat atitudine, prin corespondența trimisă „Familiei”, întrebând pe „fiii națiunii” sale, următoarele:

„Să-mi fie iertatu a întreba pe fii[i] națiunii române în privintia acestui martiru și anume:

1. *Este demnu Avramu Iancu de sórtea sa prezentă barem* [cel puțin, măcar] *materialmente?*

2. *Cine și ce a casiunatu* [cășunat, provocat] *starea-i spirituală deplorabilă în care se află acum?*

3. *Este demnu Avramu Iancu a fi lăsatu materialmente în starea acésta și mai departe?* Déca [dacă] nu.

4. *Pe langă tóta sărăcia sa n-ar fi harnica națiunea română, cu poteri unite, a întretiene* [întreține] *relicvia acésta unică nefericită a gloriei sale redivive, și încă în starea ace[e]a, ca posteritatea încă să-și aducă aminte de recunoscintia romana «quae beneficiorum memor esse solet, nec obliviscitur injuriarum sibi illatarum»* [s.n. – A.F.].

În finalul textului, D. Pășcuțiu s-a angajat să dea chiar el un răspuns la aceste întrebări, ceea ce a și făcut, propunând soluții în numărul următor al „Familiei”¹⁴.

¹² În paranteze drepte sunt explicațiile autorului studiului de față.

¹³ Dionisie Pășcuțiu, *Avramu Iancu. Starea lui de acuma si visiunile sale* (I), „Familia”, nr. 36 din 5/17 septembrie 1871, p. 422–423.

¹⁴ Idem, *Avramu Iancu. Starea lui de acuma si visiunile sale* (II), „Familia”, nr. 37 din 12/24 septembrie 1871, p. 434–435.

Dionisie Pășcuțiu a fost perfect conștient de faptul că Iancu putea muri, dacă nu se vor lua măsuri în cel mai scurt timp. Autorul se întreba îndurerat și empatic:

„Domnilor și fratilor ! Să luăm aminte, că golanul și cerșetoriul acesta al națiunii române, după modulu acesta al vieții naturalminte azi-mâne trebuie să piere dintre noi. Și oare nu ne va mostra conștiința, că dreptu recompensă pentru abnegațiunea sa în folosul națiunii l-amu datu pradă batjocureloru, l-amu părăsitu, ca și cându nici n-ar fi alu nostru, și între noi lu-lăsăm a mori cu dila [în mijlocul nostru îl lăsăm a muri cu zile], golu, flămendu, însetatu, ba chiar în mijloculu [mijlocul] nostru batjocuritu?!”.

El cerea să fim cu luare aminte, pentru că istoria ne va întreba când, unde și cum a murit Iancu (profetice cuvinte !) și atunci ce vor zice strănepoții despre toate acestea, adăugând pe bună dreptate:

„Ori nu ne va fi rușine? Ba chiar asié, *catu rușinea aceea nu o vom poté spela de pe noi cu tota apa Dunării*”.

Concret, autorul propunea ca națiunea sa, ramura ei transilvană, oricât ar fi de „seraca și vecsata de multe neajunsuri”, să facă o chetă. Din 2,5 milioane de români ardeleni („de dincoace de Carpați”), conform calculelor lui, aproximează că un milion sunt capi de familie, deci pot contribui, oricât de săraci ar fi, cu 2 cruceri, „și iată capitalul de 20.000 de florini, din al cărui *interusuriu* [uz, folosință] numai [de] 6% martirul [...] națiunii ar poté să fie întreținut cu onórea cuvenită caracterului dânsului și [astfel] națiunea aceasta s-ar onorá pe sine, cu faptul acesta uman pe de o parte, iar pe de alta capitalul agonisit așa ar rămâne, după glorificarea dânsului, tot spre dispoziția națiunii”.

Apoi Pășcuțiu se întreba, care e cauza stării de fapt, nepăsarea sau ignoranța? „Ori suntem noi împietriți ori ignorați?”. Și propunea ca, de vreme ce Iancu era legat de ținutul Zărandului, „de unde mai departe nu se duce”, să se înființeze comitete locale, care să adune bani și bărbai de încredere să-i administreze în Baia de Criș, cu scopul de a i se închiria o cameră în spitalul nou ridicat în amintita localitate, sau să i se cumpere o locuință, „acolo undeva, ori în Hălmagiu, unde să poată trăi onorat până la finea vieții”.

Aceasta grijă, era de părere Pășcuțiu, ne va face cinste, pe când, „dacă-l pierdem undeva pe sub garduri, ca pe un nimeni, istoria cu tot dreptul ne va stigmatiza, ca nemulțumitori [nerecunoscători] și poate și mai aspru, căci titlul acesta-l cam merităm și până acum facia cu [față de] dânsul”.

Își exprimă părerea că inițiativa aceasta nu se poate inspira de la alte națiuni, și alții fiind nerecunoscători față de oamenii care le-au făcut onoare, exemplificând cu câteva cazuri.

Desigur, puteau să facă ceva particularii sau „universul”, insistă autorul, „numai să se facă și încă cu degrabă, căci pare-mi-se este ora 11”¹⁵. Într-adevăr, era ora 11, ultima ocazie pentru națiunea română sau apropiatii ei să facă ceva. Peste exact un an,

¹⁵ *Ibidem*, p. 434–435.

la 11 septembrie, Iancu murea, în Baia-de-Criș. Națiunea, prin elitele ei, eșuase în a rezolva, sau măcar a încerca să rezolve, într-un mod onorabil, situația sa. Nu respingem explicația că Iancu ar fi preferat un mod de viață hoinar, dar asta nu înseamnă că nu trebuia să i asigure un adăpost permanent, când ar fi dorit să se poată retrage acolo, unde să fie îngrijit, și să poată să plece când voia.

Totuși, o anumită recunoștință a fost, mai ales din partea oamenilor simpli, în casele cărora se mai odihnea și care-i ofereau ce aveau de mâncare, altfel, dezmoștenit de tatăl său, și fără nici o slujbă, n-ar fi avut cum să supraviețuiască. Dar, a-l lăsa să arate oricum în public și a-l ignora, pe liderul revoluționar care dăduse totul pentru națiunea sa, este absolut condamnat.

Dionisie Pășcuțiu n-a putut să rămână nepăsător după ce l-a văzut și a vorbit cu Avram Iancu, în Hălmagiu, în septembrie 1871. Dovedind că este om de caracter, a căutat să găsească soluții și a lansat în presă o *propunere* și o provocare, poate și de la om la om. A intuit foarte bine că a sosit ultimul ceas, cum se spune, pentru *eroul națiunii*, pe care-l considera, în mod îndreptățit, „o relicvă unică nefericită a gloriei sale”. Cum se știe, nimeni nu a întreprins, din păcate, nimic.

Pășcuțiu n-a fost singular, au fost și alții care au constatat și au înfierat lipsa de recunoștință față de regele munților. A făcut-o, fără menajamente, prietenul lui Iancu, Iosif Sterca-Șuluțiu, care într-un articol publicat în aceeași revistă „Familia”, scria: „*Acel popor care nu știe să prețuiască pe bărbații săi, care se jertfesc pentru el, nu merită viața* (s.n. – A.F.)”¹⁶.

Iosif Vulcan, la moartea lui Iancu, propunea să i se ridice un monument, ceea ce, desigur, n-a fost posibil în contextul politic de atunci, dar textul său este unic și emoționant:

„Să ne grăbim toți, din toate părțile, a contribui, ca în locul unde zac osemintele lui să se ridice în curând *un monument frumos*, care să vestească lumii, că iubirea, stima și admirațiunea lui Iancu nu se va stinge niciodată din inimile românilor !

Să fie monumentul acesta un loc de peregrinare pentru noi românii, unde să mergem toți, din toate părțile, din an în an să ne închinăm umbrei celui ce acolo doarme somnul etern și la crucea de la mormântul lui să facem jurământ a iubi limba și patria [s.n. – A.F.]”¹⁷.

Mai menționăm că Iosif Vulcan a publicat, cu trei ani înainte de moartea lui Avram Iancu, în anul 1869, la Budapesta cartea *Panteon român. Portretele și biografiile celebrităților române*, republicată în 2021¹⁸, care cuprinde și primul articol al său (din 1867), despre Avram Iancu.

Considerăm, în încheiere, că această ipostază tragică surprinsă de Dionisie Pășcuțiu, în care se afla, la finalul vieții, Iancu, trebuie reținută de istorie. Și avocatul

¹⁶ Iosif Sterca-Șuluțiu, *Avram Iancu. Regele munților*, „Familia”, nr. 30, 1899, p. 349.

¹⁷ Iosif Vulcan, *Avram Iancu*, „Familia”, nr. 37, 1872, p. 440.

¹⁸ Idem, *Panteon român. Portretele și biografiile celebrităților române*, București, Edit. Vremea, 2021, ediție îngrijită, modernizată și adnotată de Cristian Bădiliță, prefată de Virgil Bercea, postfață și cronologie de Ioan F. Pop.

corespondent al „Familiei” avea dreptate, căci națiunea română din Transilvania îi este încă datoare lui Avram Iancu. Îndemnul bănuțian pașoptist, de pe Câmpia Libertății de la Blaj, „Țineți cu poporul, ca să nu rătăciți !”, ar trebui rostit invers acum:

„Români, țineți cu Iancu, ca să nu rătăciți !”.

Anexă

Avramu Iancu

– Starea lui de acum si visiunile sale –

I.

În ziua a doua a lunii acesteia, aflându-mă în Halmagiu, m-am abătut și la cetățianul Ionu Sida, în vecinătatea ospetăriei, unde începuserăm a vorbi despre lucruri și afaceri de ale noastre.

De odată éca [iaca] ușa se deschise mereu; eu îndreptai ochii către ușa deschisă, și zării omul care o deschise; el era învelit în stremție [zdrone] de sus până jos. Domnul casei se scolă deloc [pe loc] și prindându-mă [prinzându-mă] de mână, arătă către el, dîcându-mi [zicându-mi]:

– Am onore a-ti prezintă pe Avramu Iancu !

Ce simțire mă cuprinsese la cuvintele acestea și la vederea nefericitului erou, nu pot să spun, nici condeiul n-am să o descriu. Talentul meu nu e capabil să mă descurce din labirintul cugetelor care mă cuprinsese la vederea acestui barbat, cu un trecut atât de glorios, și cu un prezent atât de mizerabil; dar riuri de lacrimi se facura ochii mei, și suspine adânci ieșiră din sinul meu, vedîndu pe acela, care înainte de 22 ani avu curajul să înfrună [înfruna] pe dușmanii națiunii sale, – și să-l sărutai și să-l îmbrățișai cu un entuziasm sacru, – și să dai deloc de știre ospetăriei, că prefectul Avramu Iancu adică [azi] va fi oșpele meu, și în onoarea lui să ni se pregătească tot ce are mai bun !

Asié [așa] se întimplă. Avramu Iancu fu oșpele meu. Inse, până la pregătirea ospetăriei și a prînzului, noi remaserăm la numitul cetățean, și de ore-ce eu înainte de aceea am tot auditu [auzit] dar și cetățeanul în mai multe rânduri, că nefericitul Iancu s-ar afla în demență, voiam să mă convingă însuși despre adevărul, deci acomodai cursul conversației noastre astu-fel ca să-l pot examina de totu, și să-mi pot forma o părere fundată despre starea sa spirituală a dînsului.

Conversația de înainte de mîia-di [miazăzi] dură mai mult de două ore, și, dorere! mă convingea pe deplin, că Avramu Iancu e nebun, și nici speranța nu mai este ca ore-cîndu să-l vină în oră.

Demența dînsului inse nu e furioasă, nu e certă, ci mai mult blîndă, lînă și decă se poate numi: petrecătoare.

Între altele el crede toate câte verzi uscate [câte-toate verzi și uscate], numai cel ce le spune dînsului să fie în cătu-va omul respectabil, apoi cîndu i le spune se nu ridică; de aici el se încurajează, și apoi spune câte și mai multe fără cap și fără cîdă, inse cu atât entuziasm și convingere, cît și cu potința să nu-l compatim pentru degradarea sa spirituală.

Venind vorba despre acțiuni și scrisori, el dîse [zase], că are mai multe centinarii [sute] de scrisori, dar numai una-l necăsește [una-l necăjește], ca ori unde se duce, „instantia” aceea totu după dînsul ambla. Vîndu-l a-lu [a]bate de la ide[e]a sa aceta arătîndu-i, că poate este cu potința, el insistă să se nîsuie să dovedească contrariul, adăugîndu:

– Nu-mi vorbiți! Ca eu o vedu totu-de-una, că ambla [îmblă] după mine, nu pot să scap de ea, bat-o Domnedieu [Dumnezeu]!

Conversîndu noi apoi despre nopți senine și cerul limpede, el începî deloc să spună, că dînsul, fiindu într-o noapte silit să se culce sub cerul liber (ceea ce mai tot-de-una i se întimplă

asié), nu potî dormi, si in neodihna sa multu i crescú mirarea, ca de si ceriulu erá seninu, nici una stea nu erá visibila; deodata inse cam pe la mediulu [mijlocul] noptii, resunendu ceriulu ca bubuitulu tunurilor, se vediura scrise scrise pe ceriu cuvintele: „Crestinatatea nu mai este !”. Si din clipa aceea se multîra [înmulţiră] stelele pe ceriu atate câtú nu închipeau, si cadiura [căzură] lovindu-se una de alta, ca plóia, se facû focu mare, incatu dînsulu de spaima fu silitu a se ascunde, se nu se ardia [arză].

Fiindu vorba despre pescuitu (deprinderea-i placuta), spunea, ca într-o dî [zî] placuta umblandu a pescui, i se ivi in apropiere unu sierpe [şerpe] cu coróna in cap, si cutare i spuse, ca in coróna aceea e unu diamantu mare, deci se repedî [repezi] se prinda sierpele, si acusi lu-ajungea odată, caci sarpele se manca cu dînsulu, si adeseori lu-asceptă [îl aştepta] se-i vina in apropiare, numai se lu necasesca [să-l necăjească]; candu erá se puna mana pe sierpele dracului, dede cu códa in pamentu, si se ivi in pregiuru-i o lumina mare electrica, incatu i lua vederea ochiloru, si de atunci nu l-a mai vediutu [văzut].

Aducandu-i a minte de o vaca, care dînsulu pana aci multora si de mai multe ori o repetia [repetă], dicendu [zicând] ca de 21 de ani o ascepta [aştepta] se fete si nu mai feta [făta]; de unde lu-judecara multi, ca Iancu e nebunu, – éra [iară] pana ce nu-lu esaminasem cu de a dînsulu [de-amănuntul], la audiulu [auzul] fabulei aceleia din gura altora, concludesem chiar contrariulu, ca adeca elu nu numai ca nu e nebunu, ci e fôrte întieptu, ca-ci [căci] vorbesce in parabole, si dorulu animei sale pentru a-si vedé natiunea fericita, nu-lu spune cu cuvinte de toti pricepute; dar m-am însielatu, pentru ca acum elu povestescú istoria vaciei de a fetá asié, ca elu fiindu Iancu, silaba numelui seu nemtiesce (*Kuh*) însémna „vaca”, vaca acésta, adeca o vaca a capetatu dînsulu in donu [în dar] de la mosia sa, crescendu dînsulu, audî [auzi] de aceea, dar vaca nu o vediú [văzu], ca-ci o lua cutare omu lacomu, cu care dînsulu pentru vaca porta [purta] multu timpú procesu, inse nu dobandi nimica pane in diua de adi [azi], si acésta ar fi vaca a carei fetare dînsulu o ascépta indiesertu [aşteaptă în deşert, zadarnic] de 22 de ani.

Candu din cele relatate nu asiu fi potutu [aş fi putut] conchide raţionabilmente la starea abnorma a spiritului dînsului, fabula cu vaca si in forma acésta asiu fi primitu-o de una parabola fină.

Intru tóte mai tristu, că el nu îşi cunósce, ba chiar nici nu simtiesce starea sa degradata în care se afla. Asié stremtiosu [zdrenţăros], murdariu cum e, totdeauna e bine dispusu, deosebi déca vede vinarsu, vinu si apa acra spre dispositiune. Aceste forméza [formează] espresiunea predilectiunii dînsului, o pasiune acésta, in care cumpetulu i lipseste de totu, si care a dese ori lu dobóra in positiuni, ce ni storcu lacrimi din ochi, vedindu-le tereitu pe diosu [târât pe jos] afara pe stradele publice, in plóia, in tina, in nea, in venturi, in frigú, in caldura.

Pana a nu ajunge in starea acésta, róge-lu ori [roage-l chiar] si băietelu celu din urma de plugariu, se cante in fluieru séu flauta [să cânte din fluier sau flaută], este gata de locu a face destulu vointiei; se apuca cu entusiasmu si canta hori şi mersuri deosebite, însă fara de nici unu tactu, gustu, maiestria, care asisederea [aşîşderea] da dovedî [dovezi] despre starea ratecità a sufletului dînsului.

E de observatu mai departe, ca fiindu dînsulu întrebatu despre lucrurile si faptele-i proprie din timpîi cei critici, nici una nu o sci spune fidelu precum s-a întâmplatu si cum am cititu in istoria, nici chiar mórtea lui Dragosi nu o enara [nară] fidelu.

Pe candu punu in vederea onor. publicu acestu tristu tablou, totu odată se-mi fie iertatu a întrebá pe fii[i] natiunii romane in privintia acestui martiru şi a nume:

1. Este demnu Avramu Iancu de sórtea sa prezenta barem materialminte?
2. Cine si ce a casiunatu [căşunat] starea-i spirituala deplorabilă în care se afla acum?
3. Este demnu Avramu Iancu a fi lăsatu materialminte în starea acésta si mai departe?

Déca nu,

4. Pe langa tóta sărăcia sa n-ar fi harnică natiunea romana, cu poteri unite, a întretiene [întreţine] relicvia acésta unica nefericita a gloriei sale redivive, si inca in starea ace[e]a, ca

posteritatea încă se-si aduca aminte de recunoscintia română „*que beneficiorum memor esse solet, nec obliviscitur injuriam sibi illatarum*”.

La toate întrebările aceste voi se răspunde, precum mi-spune sufletul meu de Român, în numărul viitoriu.

Dionisiu Pascutiu
(„Familia”, an VII, nr. 36, Pesta, 5/17 septembrie 1871, p. 422–423.)

II.

Se răspunde acum pe rondul la întrebările din numărul trecut !

1. Avram Iancu cuprindându [cuprinzând] cu toate căldura sufletului său spiritul timpului, s-a născut sincer a mijloci [mijloci] îmbunătățirea sorții țărănoase a fiilor națiunii fără de nici o rezervă ori egoism; acesta o recunosc și scriitorii dușmani ai noștri. Cum i-a reieșit [reieșit] întreprinderea? Pentru ce așie și nu altu-cum? Judece istoria, martora timpurilor și ochiul adevărului !

La 2. Destrugerea planurilor marelui a le dănsului după complanarea lucrurilor așie precum s-au complanat, eroica-i întreprindere aprobată de toată națiunea, i-au adus multe neplăceri, persecuțiuni, arestări și alte batjocuri; de unde nu este de mirare, deca anima dănsului sentimentul [simțitoare] s-a conturbat, conturbarea a degenerat în melancolie, mai târziu [târziu] în nepăsare, și toate împreună i-au adus mania. Calamitatea acesta sufletesca, de după principiul „*Nulla calamitas sola*”, l-a degradat și materialmente, și încă așie, cătu cei ce nu l-au vădit în starea acesta deplorabilă, nu-si pot forma ide[e]a despre starea abnormă în care se afla el.

Din aceste urmări, că Avram Iancu, de ore-ce a militat pentru realizarea scopului dorit de toată națiunea, adeca s-a luptat cu trupul și sufletul pentru îmbunătățirea sorții poporului român, întruparea egalității, libertății și a fraternității; de sine urmări, că deca el a căzut [căzut], a căzut cu dănsul ide[e]a și principiul adoptat universalmente; amu căzut [am căzut] noi; restignit fiindu adevărul și dreptatea, este restignit dănsul, și cu dănsul noi; prin urmare el este demn de sorțea amară în care se afla; nu este demn ca națiunea română să-l uite, să-l lase pradă batjocurilor și insultelor străinilor și țărănilor; ci chiar din contra, merita a fi privit de un relicvia sacra, bine păstrată, onorată, pentru că onorat fiindu dănsul prin națiune, națiunea se stimări pe sine; așie stă și contrariul, unde este batjocorit Iancu, este batjocorită națiunea română. Destul a fostu un martir de 22 de ani, pentru un om nevinovat!!! Christosul n-a suferit atata.

Cu aceste am răspuns și la punctul al 3-lea.

Urmări acum se încheie relatarea mea cu răspunsul la punctul al 4-lea.

Știu că națiunea română peste totu este seracă și vecșată de multe neajunsuri, dar totu odată cunosc și dicu și aceea, că seracii aceștia, de din coci de Carpați, numeram la 2.500.000 suflete cel puțin; acumă să dicem, că din numărul acesta capi de familie sunt 1.000.000; dintre capi de aceștia de familie nu este nici unul, care de felu să nu poci [să nu poată] depune o sumă de 2 cruceri [creștări], și éca [iaca] capitalul de 20.000 florini, din a căru interusuriu [uz, folosință] numai [de] 6%, martirul și relicvia acesta a națiunii ar potoci să fie întreținut cu onori convenite caracterului dănsului, și națiunea s-ar onori pe sine cu faptul acestu uman de o parte, ér [iar] de alta parte capitalul agonisit așie ar remani după gloriificarea dănsului totu spre dispușetunea națiunii.

Deci, propunerea mea modestă este acesta: de ore-ce Avram Iancu instinctualmente este legat cu reședința [reședința] (de cumva vagările [vagările, hoinărelile] și estravagările lui potoci fi numite așie) de comitatul Zarandului, de unde mai de parte nu-i place a se duce, să înființam cu de grabă [să înființăm degrabă] comitate pretutindene și, culegându bani, să-i administram în Baia de Criș la bărbați de încredere, rogându-i, că séu [sau] să reserve o chilia [odaie] pentru dănsul în spitalul de nou redicat [în spitalul nou ridicat], unde să i-se deie adăpostu convenit, séu să i-se cumpere acolo unde-va, ori în Halmagiu, alta localitate, unde să poci trăi onorat până în finea vieții. Îngrigirea [îngrijirea, grija] acesta despre nefericitul nostru în toată întemplarea ni-ar aduce onori,

pana ce déca lu-perdemu unde-va pe sub garduri, ca pe unu nimene, istoria inca cu totu dreptulu ne va stigmatiza de nemultiamitori [nemulțumitori] si póte si mai aspru, ca-ci titlulu acesta lu-cam meritamu si pana acuma facia cu dinsulu [căci titlul acesta-l cam meritam și până acum față de dânsul].

Pentru motivarea initiativei acesteia nu recurgu la esemplulu altoru națiuni, pentru ca si între alte națiuni sunt nemultiamitórie [nemulțumitoare], si dorere [durere]!, chiar in genulu latinu aflamu exemplele cele mai eclatante ale nemultiamirii; asié, retacandu [retăcând, trecând sub tăcere] ingratitudinea Romei vechie, potu aduce exemple mai próspete din sinulu [sânul] națiunii spaniole si portugale: ori-cine nu scie, ca osamintele lui Comoons, Germanii au voitu sa le aduca din Portugalia, pentru ca sa glorifice memoria aceluia, care între conatiunaliu sei au moritu de fôme [murit de foame], si numai atunci s-au aflatu rusinati, ca nu sciau nici loculu unde lu-ingropase pe celu de toti uitatu, care in viétia sa flamendiendu [flămânzind] a scrisu gloria lusitana. Cine nu scie viétia trista si plina de calamitati a spaniolulu Miguel Cervantes Saavedra, autoru neajunsu si neimitabilu, care obositu de lucru pentru marirea si glorificarea literaturii națiunii sale, intru recompensa a moritu in miseria sub gardurile ómeniloru etc. etc.

Si noi avemu anima [inimă], si gratitudinea ori ingratitudinea isvoresce din anima. Ori suntemu noi impetriti séu ignoranți? Ca nici sa nu ne petrunda asemenea exemple, nici sa nu invetiamu nimica din maestra vietiei istoria? Eu nu credu, nici nu voiescu a crede, ca-ci sum [sunt] si eu Romanu, si simtiescu in peptulu meu ca sunt drepte cuvintele lui Bonfiniu: „*Gens romana beneficii memor esse solet*”; éra [iar] cumca Avramu lancu a facutu beneficiulu celu mai mare pentru natiunalitatea romana, nici candu [nicicând] nu m-am indoitu; ma [dar], cu catu cugetu mai afundu [adânc] despre principiulu ce a represintatu lancu, cu atatu mai tare mi-cresce veneratiunea si stima catra dinsulu, care in vederea ochiloru mei cu stremtie [zdrențele] sale, este cersitoriulu glorificatu in viétia, convinsu fiindu din adunculu animei, ca spre faptele-i glorióse l-au condusu indemne curate, isvorite din convingerea limpede ca róua ceriului.

Domniloru si fratiloru ! Sa luamu a minte, ca golanulu si cersitoriulu acesta alu națiunii romane, dupa modulu acesta alu vieții naturalminte adi mane [azi-măine] trebue sa piéra dintre noi. Si óre nu ne va muștra consciintia, ca dreptu recompensa pentru abnegatiunea sa in folosulu națiunii l-amu datu prada batjocureloru, l-amu parasitu, ca si candu nici n-ar fi alu nostru, si între noi lulasamu a mori cu dile [în mijlocul nostru îl lăsăm a muri cu zile], голу, flamendu, insetatu, ba chiar in midiloculu [mijlocul] nostru batjocuritu?!

Domniloru si fratiloru ! Sa luamu a minte, ca déca cersitoriulu acesta gloriosu alu națiunii romane va trece la celelalte umbre, cari au mai glorificatu națiunea nóstra, istoria va conservà pe paginile sale sórtea lui, si va respandí pre-totu-indene [pretutindeni] cum si unde a trairu elu de la 1849? Pentru ce, cum si unde au moritu? Si fiindu drépta comentarea istoriciloru, ce vomu dice atunci? Ce voru dice chiaru stranepotii nóștri? Ori nu ni va fi rusine? Ba chiaru asié, catu rusinea aceea nu o vomu poté spela de pe noi cu apa Dunărei; éra [iar] batjocura si blastemulu stranepotiloru nostrii, nu ni va lasa sa fia usióra tierina osaminteloru nóstre.

Eu am spusu ce am la sufletu. Óre cu propunerea mea aflatu-am mediulu conducatoriu la scopu ori ba? Judece singuratecii; judece universulu ! Si de cumva ori singuratecii ori universulu voru proiectă alta modalitate conducătória la scopulu acesta, tóte le primescu; si in cerculu acesta mi-oferu servitiulu a conlucra, si-a contribui dupa poteri; numai sa se faca si inca cu de graba, ca-ci pare-mi-se e óra a 11[-a]!

Dionisiu Pascutiu

(„Familia”, an VII, nr. 37, Pesta, 12/24 septembrie 1871, p. 434–435.)